

Drug Use among Ethnic Minorities in the Czech Republic

ŠŤASTNÁ, L.¹, ADÁMKOVÁ, T.¹., CHOMYNOVÁ, P.²

¹ Centre for Addictology, Department of Psychiatry, 1st Faculty of Medicine, Charles University in Prague and General University Hospital in Prague, Czech Republic

² National Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction, Prague, Czech Republic

Citation: Šťastná, L., Adámková, T., Chomynová, P. (2010). Užívání drog v národnostních menšinách v ČR. *Adiktologie*, (10)1, 36–44.

SUMMARY: *The article summarises the latest information about ethnic minorities in the Czech Republic, with the main focus being on their position as drug users. It also provides a summary of the current terminology relevant to this topic. Special attention is paid to the concept of the social exclusion of members of ethnic minorities and to the way in which social exclusion affects them as users of drugs and as clients of drug services. The main objective of the article is to review the existing relevant surveys conducted thus far in the Czech Republic with ethnic minorities as the target population. The surveys focus generally on the prevalence of risk behaviour; methodological issues related to the surveys are discussed in the text. The final part of the article is dedicated to drug services and their readiness to work with clients from different ethnic backgrounds. Several surveys are mentioned and recommendations on how to adjust their services to the population under consideration that are derived from these surveys are offered to drug treatment practitioners.*

KEY WORDS: ETHNIC MINORITIES – ROMA PEOPLE – DRUG USE – SOCIAL EXCLUSION

Submitted: 6 / OCTOBER / 2009

Accepted: 14 / DECEMBER / 2009

Grant support: Subproject No. A/CZ0046/1/0006, jointly financed by the EEA Financial Mechanism and the Norwegian Financial Mechanism and by the Czech State Budget

Address for correspondence: Lenka Šťastná / stastna@adiktologie.cz / Centre for Addictology, Department of Psychiatry, 1st Faculty of Medicine, Charles University in Prague and General University Hospital in Prague, Ke Karlovu 11, 120 00 Prague 2, Czech Republic

Užívání drog v národnostních menšinách v ČR

ŠŤASTNÁ, L.¹, ADÁMKOVÁ, T.¹, CHOMYNOVÁ, P.²

¹ Centrum adiktologie Psychiatrické kliniky, 1. lékařská fakulta, Univerzita Karlova v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze

² Národní monitorovací středisko pro drogy a drogové závislosti

Citace: Šťastná, L., Adámková, T., Chomynová, P. (2010). Užívání drog v národnostních menšinách v ČR. *Adiktologie*, (10)1, 36–44.

SOUHRN: Článek se zabývá problematikou etnických minorit na území ČR a jejich příslušníků v roli uživatelů návykových látek. Hlavním cílem je poskytnout přehled základní terminologie vztahující se k problematice a zároveň vymezit hlavní východiska. Jedním z těchto východisek je existence sociálního vyloučení příslušníků etnických minorit. Úvaha nad tím, jak sociální vyloučení ovlivňuje postavení příslušníka minority jako uživatele návykových látek a jako klienta drogových služeb, je zmíněna v textu. Součástí přehledového článku jsou údaje z realizovaných výzkumů k prevalenci užívání drog mezi příslušníky národnostních menšin. Citované výzkumy byly většinou realizovány na nereprezentativním vzorku osob, některé metodologické otázky jsou uvedeny v textu. Dále článek poskytuje informace o službách a opatřeních, které existují v rámci České republiky pro práci s touto cílovou skupinou. Na závěr jsou zmíněna hlavní pravidla pro práci drogových služeb s příslušníky etnických minorit.

KLÍČOVÁ SLOVA: ETNICKÉ MENŠINY – ROMOVÉ – UŽÍVÁNÍ DROG – SOCIÁLNÍ VYLOUČENÍ

● 1 ÚVOD

Rada vlády pro národnostní menšiny definuje národnostní menšinu jako „společenství občanů žijících na území České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem spo-

lečného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo“ (Rada vlády pro národnostní menšiny, 2007).

Při práci s uživateli drog z etnických minorit není primární jejich etnická příslušnost, ale spíše důsledky, které s sebou tato příslušnost někdy nese, např. obtížnější dosaži-

Došlo do redakce: 6 / ŘÍJEN / 2009

Přijato k tisku: 14 / PROSINEC / 2009

Grantová podpora: Text vznikl v rámci projektu financovaného Finančními mechanismy EHP a státním rozpočtem České republiky prostřednictvím Fondu pro podporu výzkumu. Číslo subprojektu: A/CZ0046/1/0006.

Korespondenční adresa: Mgr. Lenka Šťastná / stastna@adiktologie.cz / Centrum adiktologie Psychiatrické kliniky, 1. lékařská fakulta UK v Praze a VFN v Praze, Ke Karlovu 11, 120 00 Praha 2

telnost pro pracovníky služeb, jejíž příčinou je sociální vyloučení (exkluze). Podle definice Komise Evropských společenství představuje sociální exkluze vyloučení jedinců i sociálních skupin z ekonomického a sociálního života (z trhu práce, společenských organizací, sousedství v majoritní populaci ap.) a tím i z možnosti podílet se na právech (především sociálních), životních prostředcích a zdrojích blahobytu sdílených zbytkem populace (Mareš, 2006). Radostný (2005) uvádí druhy sociálního vyloučení, jde o sociální vyloučení ekonomické, kulturní, sociální, politické, symbolické a prostorové. Ekonomické vyloučení se týká osob se znevýhodněním na trhu pracovních příležitostí. Z hlediska například romské komunity je nejpálčivější vyloučení prostorové. Už z názvu vyplývá, že jde o vyčlenění místní, tzn. že dané lokality jsou v tomto případě oddělené od majoritní skupiny a obvykle se pro většinovou společnost zdají být málo zajímavé a velmi nevyhovující.

Ke skupinám, které jsou nejvíce ohroženy sociálním vyloučením, patří právě členové minorit (ne nutně pouze etnických). Může se jednat o nelegální imigranty nebo uprchlíky s azylem, ale také o příslušníky národnostních menšin, které žijí na území ČR již dlouhou dobu (Romové). Členové všech těchto skupin se mohou ocitnout v sociálně vyloučené enklávě – ghettu, kde jim hrozí důsledky sociálního vyloučení od zdrojů většinové společnosti. V těchto lokalitách se navíc objevují další rizikové faktory. V rámci Analýzy sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti společností Gabal Analysis and Consulting a Nová škola bylo v ČR v letech 2005–2006 popsáno 310 vyloučených romských lokalit ve 167 obcích. Necelá čtvrtina lokalit (23 %) je jasně prostorově vyloučená, nachází se mimo okolní zástavbu, 31 % domů a bytů v těchto lokalitách je ve špatném nebo neobyvatelném stavu. Jako zásadní problém byla identifikována vysoká míra nezaměstnanosti související s nízkou vzdělaností, nízkými sociálními kompetencemi, nízkou motivací a často i zhoršeným zdravotním stavem obyvatel negativně ovlivněným špatnými stravovacími návyky, kouřením, konzumací alkoholu a jiných drog (Gabal Analysis and Consulting a Nová škola, o. p. s., 2006).

● 2 NÁRODNOSTNÍ SLOŽENÍ OBYVATELSTVA

Základní údaje o národnostní skladbě obyvatel ČR hlásících se k národnostním menšinám jsou v současnosti k dispozici pouze z výsledků Sčítání lidu, domů a bytů (Český statistický úřad, 2003). Při sčítání lidu uvádí každý obyvatel ČR svou národnost nebo etnickou příslušnost; rozhodujícím faktorem pro určení národnosti je vlastní identifikace osoby, nikoli řeč nebo rodina. Podle údajů ze sčítání lidu z roku 2001 dochází k výraznému poklesu počtu osob, které uvádějí jinou než českou národnost; tento pokles byl zaznamenán především u osob hlásících se ke slovenské, německé, pol-

ské a romské národnosti (v případě romské národnosti až o 64,4 % oproti roku 1991).

Při sčítání lidu v roce 2001 se k české, moravské a slezské národnosti přihlásilo 9 655 157 osob, ke slovenské 183 749 osob, k německé 38 321 osob, k polské 50 971 osob a k romské národnosti 11 716 osob (Český statistický úřad, 2003). Odhady počtu Romů v České republice jsou však výrazně vyšší. Některé zdroje na základě sčítání odhadují, že skutečný počet Romů v ČR v roce 2001 činil přibližně 72 000 osob (Rada vlády pro národnostní menšiny, 2002), podle jiných zdrojů je odhadovaný počet Romů v ČR dvojnásobný až trojnásobný, tedy přibližně 160–200 tis. (Nedomová, 1998). Z prognóz provedených na Katedře demografie PrF UK vychází, že v ČR žije okolo 200 tis. Romů (Langhamrová & Fiala, 2003). Tento odhad je založen na datech z roku 1989, kdy podle evidence tehdejších národních výborů žilo v ČR celkem 145 738 Romů. Odhad počtu Romů v České republice ztěžuje jejich neustálá migrace přes státní hranice, ale především migrace uvnitř státu. Jedná se zejména o migraci slovenských Romů, o kterých nemají příslušné úřady dostatečné informace.

● 2 / 1 Romové jako odlišná národnostní menšina

Diskrepance mezi uvedenou národností při sčítání lidu a mezi expertními odhady vysvětluje Rada vlády pro národnostní menšiny tak, že Romové sice pocítují silnou subjektivní identitu „romství“ a zachovávají řadu charakteristických kulturních znaků, ale nevyjadřují to příslušností k romské národnosti. Příčin bude zřejmě více, vedle jiných faktorů to může být slabě vyvinutá identita „národnosti“, jak ji vnímáme v našem kulturně historickém kontextu, tedy především jako plod nacionalismu evropské moderní doby. Kromě subjektivně vyjádřené příslušnosti je v případě Romů nutné zohlednit i existenci tzv. připsaného „romství“ ze strany většinové společnosti. Zvláště při řešení sociálně-ekonomických problémů života Romů je klíčový fakt, že daný občan je „za Roma považován významnou částí svého okolí“ a nezohledňuje to, jak posuzuje, zda se tak sám cítí. Ve značné části podkladů ze strany místních a krajských samospráv se pojem „Rom/Romové“ objevuje právě v tomto smyslu (Rada vlády pro národnostní menšiny, 2007).

Romové jsou nepochybně ve vysokém stupni rizika sociálního vyloučení: častěji než ostatní jsou nezaměstnanými a chudými; častěji obývají nevyhovující a přeplněné byty situované v devastovaných oblastech nabývajících podoby slumů; mají ztížený přístup k řadě služeb, jejichž využívání je v majoritní společnosti standardem; jejich zdravotní stav je horší, než je obvyklé mezi majoritní populací, a snadněji a častěji se mezi nimi šíří epidemie; jejich děti navštěvují velmi často speciální školy (Mareš, 2006).

Ve srovnání s většinovou společností mají Romové mnohem nepříznivější ukazatele vzdělanosti, zaměstna-

nosti, zdravotního stavu a průměrné délky života. Jsou také častěji vyšetřováni a odsuzováni pro přestoupení zákona. Na počátku devadesátých let byla u nás podle policejních statistik stíhána 2 % cizinců, 16 % Romů a 82 % ostatních tuzemců. Zastoupení Romů mezi stíhanými osobami bude ale mnohem vyšší vzhledem k přiznání se k příslušnosti k této národnostní menšině. Struktura romské kriminality je jiná, delikventního chování se častěji dopouštějí děti, mladiství a ženy. Specifickým rysem romské kriminality je také vysoká míra zapojení dětí do kriminálních aktivit (např. gangy, které okrádají chodce a cestující v hromadné dopravě, páchají domovní krádeže apod.) (Matoušek & Kroftová, 1998; Turček, 2005).

● 3 UŽÍVÁNÍ DROG V NÁRODNOSTNÍCH MENŠINÁCH

● 3 / 1 Rozdělení uživatelů drog-cizinců

Projekt AC COMPANY zabývající se migrací uživatelů drog používal pojem mobilní uživatelé drog. Mobilní uživatelé drog tvoří homogenní skupinu osob, ale lze je rozdělit do několika základních skupin: turisté, uprchlíci a přistěhovalci.

- Drogoví turisté – uživatelé, kteří do ČR přicházejí za rekreací, kulturními aktivitami (taneční akce apod.) a během pobytu u nás užívají drogy.
- Uprchlíci odcházejí z vlastní země kvůli osobním, sociálním, právním, politickým aj. důvodům; většinou se jedná o ilegální uprchlíky, kteří nemají potřebné dokumenty, finance a pojištění a v naší zemi zůstávají po dobu měsíců až let.
- Přistěhovalci hledají práci v zemi, kde mají většinou partnera, nedostává se jim základní pomoci, mohou být těžce nemocní (např. AIDS) (AC COMPANY, 2004).

Další možností je rozdělit mobilní uživatele podle národností. Jednou z významných skupin jsou rusky mluvící uživatelé drog, které lze rozdělit do dvou rozdílných podskupin. První skupinu tvoří ti, kteří přijíždí za sezónní prací, velmi málo placenou. Užívají převážně pervitin (méně

heroin) proto, aby byli schopni zvládnout těžké pracovní podmínky. Druhou skupinu tvoří rusky mluvící uživatelé, kteří jsou zapojeni do trestné činnosti, prodeje drog, organizovaného zločinu apod. Tato skupina je velmi uzavřená a nepřístupná jakýmkoli vnějším intervencím. Další skupinou migrantů jsou uživatelé vietnamské národnosti, o nichž existuje velmi málo informací především proto, že se nepohybují na otevřené drogové scéně. Další výraznou skupinou jsou slovenští uživatelé; mezi ně patří především příležitostní uživatelé drog, kteří do ČR přicházejí za sezónní prací. Tito uživatelé jsou nejméně problematictí – nejvíce se zde projevuje podobnost české a slovenské kultury (AC COMPANY, 2004).

● 3 / 2 Charakter užívání drog u příslušníků národnostních menšin

● 3 / 2 / 1 Užívání drog mezi migranty na území ČR

Prevalenci uživatelů drog z řad migrantů lze velmi těžko odhadnout. Znesnadňuje to několik skutečností: jedná se převážně o skupinu osob, která nelegálně pobývá na území státu, vyhýbá se jakémukoli kontaktu se státními/veřejnými institucemi a velmi často také s nestátními neziskovými organizacemi – jedná se tedy o skrytou populaci uživatelů drog. Pro odhad počtu uživatelů drog z řad migrantů můžeme použít různé indikátory, např. počet léčených cizinců. Podle Hygienické stanice hl. m. Prahy bylo v roce 2008 léčeno v ČR celkem 129 klientů ze zemí EU a 69 klientů z ostatních zemí, poprvé se léčilo celkem 58 klientů ze zemí EU a 33 klientů z ostatních zemí (*tabulka 1*). Nejčastěji byla mezi všemi klienty uvedena národnost slovenská (83 osob), romská (34 osob), vietnamská (12 osob), ukrajinská (10 osob) a ruská (8 osob). Je zřejmé, že skutečný počet uživatelů drog z řad cizinců a národnostních menšin v ČR je mnohem vyšší (Studničková & Petrášová, 2009).

Důležitou otázkou je při posuzování stavu užívání drog u migrantů na území ČR výskyt rizikového chování v souvislosti s užíváním drog. V období od 11. 6. 2007 do

Tabulka 1 / Table 1

Národnost uživatelů drog žádajících o léčbu v roce 2008 (Studničková & Petrášová, 2009)
Ethnicity of drug users demanding treatment in 2008 (Studničková & Petrášová, 2009)

Národnost	Všichni klienti (TD)				První léčení (FTD)			
	Muži	Ženy	Neznámo	Celkem	Muži	Ženy	Neznámo	Celkem
Česká	4 909	2 368	24	7 301	2 201	1 131	11	3 343
Jiná – země EU	108	21	*	129	48	10	*	58
Jiná – ostatní země	53	16	*	69	23	10	*	33
Neznámo	522	258	*	780	354	193	*	547
Celkem	5 592	2 663	24	8 279	2 626	1 344	11	3 981

29. 2. 2008 probíhala v Praze terénní studie Séroprevalence krevně přenosných virových infekcí mezi ruskojazyčnými injekčními uživateli na drogové scéně v hl. m. Praze (Zábranský & Janíková, 2008). Studie byla realizována ve skryté populaci injekčních uživatelů drog ze zemí bývalého SSSR, vyskytujících se na (polo)otevřené scéně nebo s ní majících přímý či nepřímý kontakt. „V tomto období poskytlo žilní krev pro sadu laboratorních testů 59 osob, které zároveň poskytly informace v rámci strukturovaného interview. Účastníci studie vykazovali několikanásobně vyšší promořenost virovými infekčními chorobami přenášenými krví, než tomu bylo u obdobné autochtonní (v Česku narozené a v Praze se zdržující) populace injekčních uživatelů drog. Nejvýznamnějšími předpovědními faktory prodělané virové infekce přenášené krví bylo injekční užívání drog v zemích původu a zejména udávané sdílení injekčního náčiní v zemích původu účastníků studie. Studie prokázala mezi účastníky relativně (v porovnání s obdobnou autochtonní populací) nižší míru sdílení jehel a stříkaček, zato však vysokou míru rizikového sexuálního chování a mimořádně vysokou míru rizikového chování ve smyslu „vzdáleného sdílení parafernálií“. Výsledky studie svědčí pro hypotézu, že ruskojazyční injekční uživatelé drog na drogové scéně hl. m. Prahy představují významné veřejnozdravotní riziko, jež může při absenci preventivních opatření způsobit dramatické zhoršení epidemie HIV/AIDS a krví či pohlavním stykem přenosných virových zánětů jater v ČR. Tým studie v rámci této zprávy obrysově navrhl dlouhodobá a akutní opatření, jež mohou významně snížit riziko šíření HIV/AIDS a parenterálních virových zánětů jater od injekčních uživatelů drog z oblastí s vysokou prevalencí těchto chorob do populace autochtonních uživatelů drog a české autochtonní populace obecně“ (Zábranský & Janíková, 2008, p. 2).

● 3 / 2 / 2 Romové a drogy

Prevalenci užívání drog mezi Romy lze jen velmi těžko odhadnout. Statistiky drogových služeb totiž neobsahují údaje o národnosti. Na otázku, jak národnost či etnickou identitu ve výzkumu sledovat, neexistuje jednoznačná odpověď. Dostupné výsledky výzkumů prevalence v romské populaci se navíc liší, jelikož se většinou jedná pouze o dílčí výzkumy zaměřené na prostorově ohraničené populace Romů, většinou obyvatele sociálně vyloučených lokalit. Dalším problémem při srovnávání výsledků je odlišná metodologie výzkumů.

Podle průzkumu z roku 2001 mezi okresními romskými poradci byly zjišťovány mimo jiné problémy Romů s legálními i nelegálními drogami. Ukázalo se, že tyto problémy existují v 11 zkoumaných městech a nejvíce se koncentrují v severních, západních a východních Čechách (Štěchová, 2005).

První průzkum realizovaný přímo v terénu provedla v letech 2002–2004 Společnost Hvězda pod názvem Romský

vzájemný výzkum s cílem zkoumat situaci v oblasti užívání drog u Romů v ČR (Vrtbovská, Larkin, 2004a). Výzkumu se účastnilo celkem 121 respondentů, 43 (35,5 %) uživatelů drog (ve věku 16–42 let, průměrný věk 23,5 let) a 78 (64,5 %) osob neužívajících drogy (ve věku 14–67, průměrný věk 29,5 let). Nejčastěji užívanou drogou byl heroin (37 respondentů), pervitin (35 respondentů), Subutex (19 respondentů) a léky (18 respondentů). Injekční aplikaci heroinu uvedlo 31 respondentů, pervitinu 18 a Subutexu 15 respondentů.

Od roku 2002 je v 81 romských komunitách v ČR realizován Program podpory terénních sociálních pracovníků, v jehož rámci byla zjišťována prevalence užívání nelegálních drog a úroveň životních podmínek. Vládní Program podpory terénních sociálních pracovníků – terénní sociální práce v sociálně vyloučených romských komunitách byl zahájen v roce 2000 v rámci podpory většího množství projektů Integrace romské komunity. Ze závěrečných zpráv vyplynulo, že v letech 2002–2003 se drogy vyskytovaly v 70–74 % ze sledovaných komunit. Nejčastěji udávanou drogou byla v romských komunitách marihuana, též také látky, pervitin, heroin, léky a extáze. Velmi častá byla kombinace několika drog současně (Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity, 2003; Mravčík et al., 2003; Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity, 2004). Ke konci roku 2004 se problém drog vyskytoval již v 70 komunitách ze 76 (tj. v 93 %), v 17 z nich byl tento problém hodnocen jako závažný (22,7 %). Nejzávažnější situace byla pozorována v urbanizovaných oblastech – v Praze, Brně, Ostravě a ve velkých městech severozápadních Čech. Situace však nebyla zmapovaná ve všech krajích ČR (v Jihočeském kraji, Vysočině a Zlínském kraji). Částečné údaje byly poskytnuty z Plzeňského, Středočeského a Jihomoravského kraje (Mravčík et al., 2005).

Winkler a Šimíková (2005) provedli sekundární analýzu dat z žádostí o poskytnutí dotace doplňkového programu terénní sociální práce 2003 a zpráv o realizaci terénní sociální práce za rok 2004. Analýza se týkala 4 lokalit: Brna, Hradce Králové, Olomouce a Ostravy. V rámci analýzy se zaměřili na hodnocení intenzity výskytu daných problémů ve vybraných městech (*tabulka 2*).

Od roku 2005 se výrazně změnila struktura a obsah sledovaných aspektů sociální problematiky v romských komunitách a nadále tedy není možné hodnotit např. nejčastěji užívané drogy tak, jak tomu bylo v předchozích letech. Počet klientů, kterým poskytli služby romští terénní pracovníci v r. 2005, 2006, 2007 a 2008, podle typu problému ukazuje *tabulka 3*.

Nesvadbová (in Kancelář Rady vlády ČR pro záležitosti romské komunity, 2005) se na rozdíl od předchozích výzkumů zaměřila na užívání legálních drog. Celkem 75,5 % respondentů uvedlo, že kouří (33,2 % více než 20 cigaret denně, 29,5 % do 20 cigaret denně, 11,8 % osob uvedlo, že kouří příležitostně, 5,5 % je bývalých kuřáků a nikdy ne-

Tabulka 2 / Table 2

Intenzita výskytu jednotlivých problémů ve vybraných městech (vzorek) a všech lokalitách (celek) v % (Winkler & Šimíková, 2005)
Rate of occurrence (%) of specific problems in selected municipalities (sample) and all the locations (total) (Winkler & Šimíková, 2005)

Závažnost Problém	Nevyskytuje se		Ojedinelý výskyt		Středně častý výskyt		Velmi častý výskyt	
	vzorek	celek	vzorek	celek	vzorek	celek	vzorek	celek
Nezaměstnanost	0	0	0	0	7,7	6,8	92,3	93,2
Drogy	14,3	6,7	28,6	22,7	35,7	48,0	21,4	22,7
Záškoláctví	35,7	9,2	7,1	32,9	42,9	40,8	14,3	17,1
Prostituce	92,9	57,5	0	28,8	7,1	9,6	0	4,1
Špatné bydlení	0	5,3	0	6,7	7,1	28,0	92,9	60
Gamblerství	28,6	11,1	28,6	18,1	35,7	43,1	7,1	27,8
Lichva	28,6	37,0	28,6	30,1	35,7	16,4	7,1	16,4
Špatná hygiena	21,4	13,3	7,1	16,0	28,6	38,7	42,9	32,0
Kriminalita	35,7	10,5	7,1	17,1	57,1	55,3	0	17,1

Tabulka 3 / Table 3

Počet klientů, kterým poskytli služby romští terénní sociální pracovníci v r. 2005, 2006, 2007 a 2008, podle typu problému (Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity, 2006; Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity, 2007; Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity, 2008; Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity, 2009)

Number of clients provided with the services of Roma field social workers in 2005-2008, by problem type (Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity, 2006; Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity, 2007; Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity, 2008; Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity, 2009)

Typ problému	2005		2006		2007		2008	
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Dluhy	3 513	23	4 477	34,1	5 314	31,9	4 477	28,7
Kvalita bydlení	3 065	20	3 362	25,6	3 364	20,2	3 362	18,5
Nezaměstnanost	3 034	20	2 672	20,4	2 916	17,5	2 672	19,8
Problematické nájemní vztahy	1 746	11	1 847	14,1	1 522	9,1	1 847	9,8
Nedostatečná hygiena	1 359	9	1 300	9,9	1 204	7,2	1 300	9,7
Záškoláctví	805	5	907	6,9	716	4,3	907	7,6
Kriminalita	631	4	620	4,7	574	3,4	620	4,8
Užívání drog	464	3	457	3,5	391	2,3	457	2,6
Lichva	269	2	277	2,1	320	1,9	277	5,3
Gambling	319	2	268	2,0	302	1,8	268	2,5
Prostituce	57	1	63	0,5	39	0,2	63	0,4
Celkem	15 262	100,0	13 116*	100,0	16 662*	100,0	13 116*	100,0

* Součet počtu klientů rozdělených podle problémů je vyšší než celkový počet klientů – jedná se patrně o kumulaci problémů u jednotlivých klientů.

* *The aggregate number of clients classified by problem type exceeds the total number of clients. This may be caused by the accumulation of problems in individual clients.*

kouřilo 17,9 % respondentů). Pokud jde o alkohol, 34,2 % mužů přiznalo, že pije 1krát v měsíci, 23,1 % jednou týdně, 11,1 % vícekrát týdně, 2,4 % denně. Celkem 29,2 % mužů uvedlo, že abstnuje. Na rozdíl od mužů abstnuje celkem 63,1 % žen, jednou v měsíci pije 29,1 % žen, jednou týdně 6,9 % a vícekrát týdně 0,9 %. Zkušenost s nelegálními drogami přiznalo pouze 2,5 % respondentů. Většinou se jednalo

o konopné drogy, stimulantia a těkavé látky (Kancelář Rady vlády ČR pro záležitosti romské komunity, 2005).

V roce 2006 provedlo Ministerstvo vnitra ČR studii zaměřenou na zmapování situace v oblasti užívání drog mezi příslušníky národnostních menšin s cílem navrhnout opatření preventivního a případně také represivního charakteru ke snížení dostupnosti drog. Data byla sesbírána pro-

střednictvím krajských správ Policie ČR (styčných důstojníků Policie ČR pro menšiny). Z výsledků vyplývá, že užíváním drog je zasažena především romská a vietnamská menšina. Mezi slovenskými Romy převládá čichání těkavých látek, v posledních letech také užívání konopných drog a pervitinu, zatímco mezi olašskými Romy převládá užívání Subutexu. Podle dat Policie ČR jsou příslušníci romské, ale i vietnamské, komunity často zapojeni do obchodování s drogami a pěstování konopí. Romové bývají zapojeni do získávání a prodeje Subutexu na černém trhu (Ministerstvo vnitra ČR, 2007).

V r. 2007 byla vládou zřízena Agentura pro odstraňování sociálního vyloučení v romských lokalitách. Hlavním cílem agentury je transformace romských ghett, která by měla vést k podstatnému zlepšení kvality života v těchto lokalitách, usnadnění přístupu ke vzdělání a na trh práce a zvýšení kvality bydlení. Dílčími cíli jsou zmapování sociálně ekonomické situace Romů, analýza potřeb obyvatel vyloučených romských lokalit a poskytování poradenství při realizaci lokálních strategií. Činnost agentury byla zahájena v lednu 2008 ve 12 vybraných romských komunitách. Agentura byla v roce 2008 zapojena do realizace výzkumného projektu „Dlouhodobý monitoring situace romských komunit – moravské lokality“. V rámci projektu se uskutečnil etnograficko-antropologický výzkum v regionech Brno, Břeclav, Holešov, Jesenícko, Přerov a Slezská Ostrava s cílem zmapovat mechanismy sociálního vyloučení v jejich kontextuálním a dynamickém pojetí. Součástí výsledků průzkumu byly také informace o zdravotním stavu obyvatel sociálně vyloučených komunit včetně užívání drog. Všechny lokality referují o užívání cigaret, alkoholu a gamblerství. V minulosti byl nejčastěji užívanou drogou toluen, v současnosti převažují uživatelé pervitinu. Dále bylo zmíněno užívání konopných (Břeclav, Holešov, Přerov) a tanečních drog (Břeclav) a opia (Holešov) (Kašparová et al., 2008).

Pracovníci agentury vypracovali v průběhu roku řadu kazuistik týkajících se specifických bydlení v Brně, Kladně, Ostravě, v Pardubicích a Praze, v nichž převážnou většinu obyvatel tvoří Romové. Agentura také nechala zpracovat materiál „Identifikace sociálně vyloučených lokalit a zpracování jejich mapy ve městě Brně“ a další dílčí situační analýzy, které měly sloužit jako podklad k tvorbě a realizaci integračních politik v oblasti sociálně vyloučených lokalit. Příkladem této analýzy je materiál „Situační analýza sociálně vyloučených, lokalita území města Litvínova se zaměřením na sídliště Janov“. Ve městě byly identifikovány 3 lokality, které svým geografickým situováním, sociální segregací, (ne)dostupností služeb, charakterem svého osídlení či kombinací těchto faktorů odpovídají charakteristice sociálního vyloučení. Pokud jde o užívání nelegálních drog, vedle marihuany, která je užívána dětmi již od cca 13 let, je nejčastěji užívanou drogou pervitin. Mezi další užívané drogy patří nelegálně získaný Subutex, lysohlávky, kokain,

užívání heroínu se téměř nevyskytuje. Podobně jako v ostatních sociálně vyloučených lokalitách v ČR je i zde rozšířeno užívání alkoholu a cigaret a gamblerství (Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách, 2009).

● 4 SPECIFICKÉ SLUŽBY PRO UŽIVATELE DROG Z ŘAD MIGRANTŮ A MENŠIN

Standardy odborné způsobilosti (RVKPP, 2003) rozlišují 9 typů služeb, a to kontaktní a poradenské služby, terénní programy, ambulantní léčbu, stacionární programy, krátkodobou a střednědobou ústavní léčbu, rezidenční péči v terapeutických komunitách, následnou péči, substituční léčbu a protidrogovou primární prevenci. Všechny tyto typy služeb poskytují péči všem uživatelům drog bez ohledu na národnost a v souladu s platnou právní úpravou. Vedle poskytování těchto standardních služeb pro uživatele drog vyvíjejí některé neziskové organizace aktivity přímo určené pro příslušníky národnostních menšin. Často se jedná o různé informační letáky a brožurky o užívání drog a rizicích spojených s užíváním drog, které jsou psány jejichrodným jazykem (např. o. s. SANANIM, Společnost Hvězda, Sdružení Podané ruce). Na zkvalitnění práce romských terénních pracovníků byl zaměřen projekt Společnosti Hvězda „Romský terén“, který byl v r. 2003 rozšířen o projekt „Baterie“. Cílem obou projektů bylo zvýšit schopnosti terénních pracovníků pro přímou práci s klientem a týmovou práci a využít jejich zkušeností a kontaktů s terénem pro získání informací o užívání drog romskou populací a následně pro zlepšení této situace. Projekt Romský terén se zaměřoval na realizaci třífázového výcviku romských a neromských terénních pracovníků, kteří pracují v romských komunitách. Projekt Baterie byl zaměřen na vytvoření romsko-českého komiksu. Během práce na projektech se objevila určitá témata, o kterých autoři ve své zprávě referují (Vrtbovská, Larkin, 2004b):

- Velmi omezená informovanost romské komunity o užívání drog, drogové závislosti a jejich následcích.
- Historický aspekt drogového problému v souvislosti s vlivem moderního způsobu života majority na život romské rodiny a společnosti (ztráta tradičního způsobu života, rituálů a vazeb).
- Nepříznivá sociální situace Romů v ČR (nezaměstnanost, nedostatečné vzdělání, sociální exkluze apod.).
- Neporozumění, nerespektování kulturních odlišností ze strany majority.
- Tendence Romů separovat se, žít v uzavřené komunitě, hluboce zakořeněná nedůvěra ke „gádžům“, touha uspět u „bílých“.
- Přesvědčení, že zákaz a autoritativní přístup pomůže zabránit šíření užívání drog mezi mladými Romy.

V roce 2004 zadal Magistrát hl. m. Prahy zpracování výzkumné studie zaměřené na analýzu potřeb příslušníků etnických minorit užívajících návykové látky (Vacek et al.,

2005). Po metodologické stránce navázala studie na zkušenosti s aplikací metodiky Rapid Assessment and Response (RAR). Celkem se do studie zapojilo 27 uživatelů drog, reprezentantů osmi národností (12 Romů, 5 Gruzínců, 3 Slováci, 2 Rusové, 2 Ukrajinci a 1 Bělorus, 1 Ital a 1 rusky mluvící uživatel „muslimsko-kavkazské“ národnosti) a 14 pracovníků nízkoprahových služeb (včetně několika tzv. klíčových informátorů). Autoři této práce identifikovali podobné charakteristiky a problémy uživatelů drog z řad národnostních menšin jako např. Vrtbovská a Larkin (2004a, 2004b), Vyhnalová (2004) či Nedomová (2008). Mezi další významné závěry této studie patří:

- Vznik nových samostatných programů zaměřených výhradně pro určité etnikum není nejvýhodnější cestou. Pokud existuje specifická skupina uživatelů, které současné služby nevyhovují a která má odlišné potřeby, je třeba příslušnou službu této skupině v adekvátní míře přizpůsobit. Jako klíčové řešení se jeví diferencované poskytování služeb.
- Existují rezervy v oblasti komunikace a spolupráce s policií a poskytovateli služeb, což se často projevuje oboustranným neporozuměním a vznikem pro klienta rizikových situací.
- Zejména u romské populace je nutné se zaměřit na individuální práci s rodinou a informování a vzdělávání romských rodin.
- Existence fóra uživatelů nese potenciál pro lepší komunikaci s klienty (či potenciálními klienty).

Přestože metody a postupy použité ve studii neumožňují ověřit některé z obecnějších předpokladů, získané informace pomohly formulovat některá základní zjištění potřebná pro zahájení práce na systémových opatřeních ve vztahu k nízkoprahovým službám. Stejně tak lze na základě dosažených výsledků uvažovat o dílčích úpravách samotných programů.

V r. 2007 byl proveden kvalitativní výzkum Mobilní uživatelé drog v Jihomoravském kraji realizovaný sdružením MARISA ve spolupráci se Sdružením Podané ruce (Nepustil et Zajdákova, 2008). Cílem výzkumu bylo zhodnotit rozsah problémového užívání drog mezi skupinami migrantů v Brně a okolí. Výzkum se soustředil na marginalizované skupiny, ve kterých se vyskytují nově příchozí migranti, a na specifika užívání drog v těchto skupinách. Výzkumu se zúčastnilo 11 migrantů, 6 klíčových informantů a 19 pracovníků státních i nestátních organizací pracujících s migranty. Mezi jednotlivými skupinami migrantů (žadatelé o azyl, Vietnamců, osob pocházejících z Balkánu nebo ze zemí bývalého Sovětského svazu) byly identifikovány výrazné rozdíly ve vzorcích užívání drog, které souvisely s různým původem a také s rozdílným sociálním postavením jednotlivých skupin ve vztahu k majoritní české společnosti. Obecnými problémy byly ve všech sledovaných skupinách ztížený přístup ke službám v péči o uživatele drog (především

v souvislosti s jazykovou bariérou, kulturními odlišnostmi a odlišným právním postavením), nedostatečná informovanost a také nedůvěra.

Výzkum upozorňuje na značnou uzavřenost vietnamské komunity, pro kterou je typické užívání heroinu, zejména kouření. To může, podle dostupných informací, souviset s možným zapojením některých členů komunity do organizované distribuce drog. Jedinými drogovými službami, které Vietnamci v ČR využívají, jsou terénní programy, metadonové substituční programy a drogové služby ve vězení. O uživatelích drog původem z Balkánu byly získány omezené informace. Drogou charakteristickou pro Albánce je zřejmě heroin, pro Chorvaty pervitin a kokain; byly zaznamenány přechody z heroinu na pervitin, injekční aplikace drog a nízký výskyt sdílení jehel a stříkaček. Drogové služby migranti z Balkánu v podstatě nevyužívají. Specifickou skupinou migrantů byli ve výzkumu žadatelé o azyl; mezi nimi převládaly rusky mluvící osoby. V této skupině zřejmě dominuje užívání heroinu, často v kombinaci s pervitinem, případně jinými drogami. Užívání drog je mnohdy reakcí na složitou životní situaci. Žadatelé o azyl projevovali zájem o drogové služby (nejčastěji metadonový program), příliš je však nevyužívají, často ze strachu, že užívání drog ovlivní výsledek azylového řízení. Obavy z kontaktu s drogovými službami mají rovněž rusky mluvící migranti pracující v ČR nelegálně, např. Ukrajinci, kteří tvoří velmi uzavřenou skupinu, jež si zřejmě sama zajišťuje i výrobu drog (Nepustil et Zajdákova, 2008).

● 5 DISKUZE A ZÁVĚR

Cílem článku bylo poskytnout čtenáři základní informace o příslušnicích minorit jako uživatelích návykových látek. Uvedené téma je obtížné z několika důvodů. První obtíží je velká rozmanitost příslušníků etnických minorit a jejich mnohdy zcela rozdílné zkušenosti a výchozí postavení při pobytu v ČR. Do této velmi nesourodé skupiny mohou vedle sebe patřit Romové, američtí turisté i nelegální pracovníci z Ukrajiny. Rozdělení minorit a zdůraznění nejdůležitějších rizikových faktorů je uvedeno v první části článku.

Článek se také zabývá přehledem výzkumů realizovaných na toto téma v České republice. Většina výzkumů vychází z nereprezentativních vzorků populace a je založena na odlišné metodologii, přesto výsledky výzkumů poskytují základní orientační informace o rozsahu a způsobech užívání drog mezi příslušníky národnostních menšin. Výzkumy například ukazují na vysoké procento užívání drog mezi romskou populací v sociálně vyloučených oblastech, upozorňují na zvýšený výskyt rizikového chování v těchto oblastech a v této souvislosti také na nízkou informovanost Romů o jednotlivých drogách, ale i nabízených službách. Nicméně neexistují žádná data o užívání návykových látek u Romů mimo sociálně vyloučené lokality. Co se týká nejčastěji užívaných látek, výsledky výzkumů se liší, není pro-

to možné tyto informace zobecnit. Autoři výzkumů často pracují s expertními odhady třetí osoby (například sociálního terénního pracovníka) a výsledky zobecňují na celé komunitě. Ve výzkumu realizovaném společností Hvězda jsou zkoumanými osobami přímo Romové, jedná se však o malý výzkumný soubor. Prezentované výzkumy romských vyloučených lokalit ukazují na potenciální ohrožení této populace užíváním drog a dalším rizikovým chováním s tím souvisejícím. Chybí však podrobnější údaje o mechanismech užívání a jiných souvislostech. Výzkumy prevalence jsou zaměřené

obecně, chybí rozdělení podle věkových kohort a větší reprezentativnost souborů, aby bylo možné jednotlivé výsledky porovnávat.

Výzkumy zaměřené na cizince žijící na území ČR a užívající drogy se potýkají s většími obtížemi, neboť cílová skupina je více skrytá než Romové. Prezentované výzkumy jsou velmi zajímavé jako první ověřená data o značně uzavřených skupinách a mohou být velmi užitečné pro pracovníky s těmito skupinami.

LITERATURA / REFERENCES

- AC COMPANY (2004). *Drug use and mobility in Central Europe*. Notes: www.ac-company.org, staženo 14. 5. 2005.
- Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách (2009). *Situční analýza sociálně vyloučených lokalit na území města Litvínova se zaměřením na sídliště Janov*. Praha: Agentura pro sociální začleňování v romských lokalitách.
- Český statistický úřad (2003). *Sčítání lidu, domů a bytů 2001*. Praha: Český statistický úřad.
- Gabal Analysis and Consulting a Nová škola, o. p. s. (2006). *Analýza sociálně vyloučených romských lokalit a absorpční kapacity subjektů působících v této oblasti*. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí ČR.
- Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity (2003). *Program podpory terénních sociálních pracovníků (Social Workers Support Programme)*. Notes: Nepublikované výsledky terénního šetření v romských komunitách.
- Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity (2004). *Program podpory terénních sociálních pracovníků*. Praha: Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity. Notes: Nepublikované výsledky terénního šetření v romských komunitách.
- Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity (2005). *Zpráva o stavu romských komunit v České republice 2004. Koncepte romské integrace*. Praha: Úřad vlády ČR.
- Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity (2006). *Závěrečná zpráva dotačního programu Podpora terénní sociální práce za rok 2005*. Praha: Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity.
- Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity (2007). *Závěrečná zpráva dotačního programu Podpora terénní sociální práce za rok 2006*. Praha: Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity.
- Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity (2008). *Závěrečná zpráva dotačního programu Podpora terénní sociální práce za rok 2007*. Praha: Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity.
- Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity (2009). *Závěrečná zpráva dotačního programu Podpora terénní sociální práce za rok 2008*. Praha: Kancelář Rady vlády pro záležitosti romské komunity.
- Kašparová, I., Ripka, Š., Janků, K. S. (2008). *Dlouhodobý monitoring situace romských komunit v České republice – moravské lokality*. Praha: Úřad vlády ČR.
- Langhamrová, J., Fiala, T. (2003). Kolik je vlastně Romů v České republice? *Demografie*, 45, 23–32.
- Mareš, P. (2006). *Faktory sociálního vyloučení*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Matoušek, O., Kroftová, A. (1998). Delikvence a etnický původ. In: *Mládež a delikvence* (pp. 135–144). Praha: Portál, s. r. o.
- Mravčík, V., Chomynová, P., Orlíková, B., Škrdlantová, E., Trojáčková, A., Petroš, O., Vopravil, J., Vacek, J. (2007). *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2006*. Praha: Úřad vlády ČR.
- Mravčík, V., Korčíšová, B., Lejčková, P., Miovská, L., Škrdlantová, E., Petroš, O., Sklenář, V., Vopravil, J. (2005). *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2004*. Praha: Úřad vlády ČR.
- Mravčík, V., Záborský, T., Korčíšová, B., Lejčková, P., Škrdlantová, E., Šťastná, L., Macek, V., Petroš, O., Gajdošíková, H., Miovský, M., Kalina, K., Vopravil, J. (2003). *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2002*. Praha: Úřad vlády ČR.
- Nedomová, A. (2008). Romská komunita v České republice. *Demografie*, 40, 157–167.
- Nepustil, P., Zajdánková, S. (2007). *Problémové užívání nelegálních drog mezi skupinami migrantů v Brně a okolí: Závěrečná zpráva z výzkumu*. Brno: Sdružení Podané ruce.
- Rada vlády pro národnostní menšiny (2002). *Zpráva o situaci národnostních menšin v ČR za rok 2001*. Praha: Úřad vlády ČR.
- Rada vlády pro národnostní menšiny (2007). *Zpráva o situaci národnostních menšin v České republice za rok 2006*. Praha: Úřad vlády ČR.
- Radostný, L. (2005). Faktory sociálního vyloučení. Sýkora, L., Temelová, J. (Eds.) (2005). *Prevence prostorové segregace*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Ministerstvo pro místní rozvoj, Praha.
- RVKPP (Rada vlády pro koordinaci protidrogové politiky) (2003). *Standardy odborné způsobilosti služeb pro uživatele návykových látek*. Praha: Úřad vlády ČR.
- Studničková, B., Petrášová, B. (2009). *Incidence, prevalence, zdravotní dopady a trendy léčených uživatelů drog. Výroční zpráva, Praha – 2008*. Praha: Hygienická stanice hl. m. Prahy.
- Turček, K. (2005). Sociální situácia a nežiaduce návyky v rómskej osadovej populácii. *Alkoholizmus a drogové závislosti*, 40, 39–42.
- Vacek, J., Gabrhelík, R., Miovská, L., Miovský, M. (2005). *Analýza současného stavu a potřeb v oblasti drogových služeb na území hl. m. Prahy určených příslušníkům národnostních menšin a přistěhovalcům. Závěrečná zpráva z výzkumu*. Tíšnov: Sdružení SCAN.
- Vrtbovská, P., Larkin, T. (2004a). *Romský vzájemný výzkum (nepublikované výsledky výzkumu)*. Praha: Společnost Hvězda.
- Vrtbovská, P. & Larkin, T. (2004b). *Deník. Projekt Romský terén a Baterie, Výcvik romských terénních pracovníků, Romský vzájemný výzkum 2002–2004*. Praha: Společnost Hvězda.
- Vyhnanlová, A. (2004). *Specifika romských uživatelů drog ve srovnání s majoritními uživateli*. Praha: VOŠ sociálně právní. Absolventská práce, obor sociální práce.
- Winkler, J., Šimíková, I. (2005). *Hodnocení Vládního programu podpory terénní sociální práce v sociálně vyloučených romských komunitách (hodnoty a fakta)*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí.
- Záborský, T., Janíková, B. (2008). *Studie „Séroprevalence krevně přenosných virových infekcí mezi ruskojazyčnými uživateli na drogové scéně v hl. m. Praze (RUS-IDU-PHA). Souhrnná zpráva*. Praha: Centrum adiktologie.